

І нагло вчув Аридник, що кайдани, які розвільнювалися, знову цупко вхопили його у свої могутні кліщі.

Радісний регіт завмер на його здивованій і викривленій пащі.

І гуцули стрепенулися. Вчули, що ще не надходить їм загибля і їх серця взялися знову полум'ям Вічної Ватри.

*Аксель Мунте**
(*Axel Munthe*)

Жінки

Я був відсутний три місяці замість одного. І був певен, що багато з моїх пацієнтів буде триматися мого приятеля доктора Норстрема, який приймав їх підчас моєї відсутности. Але я помилився, бо всі вони повернулися до мене, деяким було краще, деяким гірше, всі говорили дуже гарно про мого колегу але рівнож гарно й про мене. Я ані трохи не турбувався, якби вони залишилися у нього; я мав повні руки праці й знав, що його практика підупадала чим далі тим більше, так що він мусів навіть перебратися з Boulevard Hausmann до простішого помешкання на Rue Pigalle. Норстром був завжди добрим приятелем, він допомагав мені в багатьох скрутних випадках на початку моєї кар'єри, коли я ще стромлявся до хірургії, й завжди охоче ділився з відповідальністю при багатьох моїх дурницях. Я добре памятаю, наприклад, випадок з бароном В. Гадаю, що найкраще булоб оповісти вам цілу подію, щоб ви зрозуміли якою людиною був мій приятель. Барон В., один з найстарших членів шведської колонії, бувши завжди слабкого здоров'я, лікувався у Норстрема вже багато років. Одного дня Норстром по своїй фатальній несміливості запропонував, щоб мене покликали на консультацію. Я припав баронові до впадоби. Нового лікаря завжди вважають добрим лікарем, поки він не довів протилежного. Норстром стояв за невідкличну операцію, я був проти неї. Барон написав мені, що йому вже докучило сумне Норстромове обличчя й просив мене перебрати лікування до своїх рук. Цілком зрозуміло, що я відмовився, але Норстром сам жадав свого відходу, та щоб лікування перебрав я. Загальний стан баронового здоров'я швидко поліпшувався, мені гратувлювали з усіх боків. Через місяць мені стало ясно, що Норстромова діагноза була вірна, але що для операції вже запізно, й людина є страчена. Я написав бароновому небожеві до Стокгольму, щоб приїхав і відвіз дядька вмирати вдома,

* Подані уривки взяті з книги The story of San Michele. Автор (лікар, швед) в раді коротких нарисів переходить своє життя, майстерно включаючи його в вічячу циклічну драму Життя й Смерти. По багатству думок і фактів, по майстерности, з якою показані прості й ясні основи Вічної Долі — книга належить до найкращих витворів сучасного європейського письменства.

в його рідній землі. З великими труднощами мені пощастило переконати старого пана. Він не хотів залишитися без мене, я був саме той лікар, який розумівся на його хоробі. По кількох місяцях написав мені його небіж, що дядько залишив мені в завіщанні дуже коштовний золотий годинник, на памятку про все те, що я зробив для нього. Я часто накручую цей годинник, щоб він нагадував мені, з якої матерії шийється лікарева репутація.

За останній час відношення між Норстромом і мною були змінилися. Мене все частіше й частіше кликали на консультацію до його пацієнтів, навіть занадто часто. Саме сьогодні я бачив як цілком несподівано помер один з них; це було нещастям для Норстрома, бо його пацієнт був одним з найчільніших членів кольної. Норстром був цілком пригноблений, я взяв його з собою на обід до Café de la Régence, щоб трохи його підбадьорити.

— Я хотівби, щоб ти пояснив мені таємницю твоїх успіхів і моїх невдач — сказав Норстром, сумно дивлячись на мене понад пляшкою сен-жюленського.

— Це виключно питання щастя, — відповів я. — Грає тут ролю й ріжниця між твоїм і моїм темпераментом, яка надить мене вхопити фортуна за чуба, в той час як ти сидиш нерухомо й, тримаючи руки в кишенях, глядиш як вона летить повз. Я переконаний, що ти маєш більше знань про здорове й хоре людське тіло ніж я; але так саме можливо, що хоч ти й удвічі старший від мене, але я знаю більш ніж ти людську душу. Навіщо ти сказав російському професорові, якого я післав до тебе, що він має *angina pectoris*, навіщо ти зясував йому всі симптоми його фатальної хороби?

— Він бажав знати всю правду, й я сказав йому все, бо інакшеб він мене не слухав.

— Я не сказав йому зовсім нічого про хоробу, але він слухає мене в усьому. Він брехав тобі, коли казав, що бажав знати все й не боїться смерти. Ніхто не бажав знати наскільки він є хорий, кожний боїться смерти й має добру рацію. Цій людині тепер цілком зле. Його існування паралізоване страхом і все це з твоєї вини.

— Ти завжди говориш про нерви й душу, немовби наше тіло не мало більш нічого. Причиною ангіни пекторіс є артеріосклероза серцевих артерій.

— Спитай професора Ушара, що сталося на його клініці минулого тижня, коли він демонстрував нам випадок ангіни пекторіс. Жінка дістала раптово такий жахливий припадок, який і професорові здався останнім. Я попрохав у нього дозволу на спробу припинити його ментальним способом; він відповів, що це зайво, але дозволив. Я поклав свою руку їй на чоло й сказав їй, що це повинно швидко пройти; через хвилину жах шез з її очей, вона глибоко зітхнула й сказала, що почувала себе цілком добре. Ти звичайно зауважиш, що це був

випадак псевдоангіни, фальшивої ангіни пекторіс, але я доведу тобі протилежне. Через чотири дні вона дістала другий, по всім ознакам цілком подібний, припадок й померла менш як за п'ять хвилин. Ти завжди намагаєшся висвітлити своїм пацієнтам те, чого не можеж зясувати навіть сам собі. Ти забуваєш, що все це є питанням віри, а не знання, подібно як віра в Бога. Католицька церква ніколи нічого не зясовує й є найміцнішою світовою потугою; протестанська церква намагається все пояснювати й розпадається на кавалки. Чим менше твої пацієнти знають правди, тим краще для них. Не було й обумовлено, щоб за працею органів нашого тіла доглядав розум, і заставляючи пацієнтів міркувати над своїми хворобами ти втручаєшся в закони Природи. Кажі їм, що вони мусять робити те або те, приймати той або інший лік, щоб було їм краще; а якщо вони не хочуть тебе слухати — хай ідуть до іншого лікаря. Не відвідуй їх, якщо вони тебе невідклично не потребують, не говори з ними зайво, бо інакше вони швидко збагнуть тебе й пізнають, як мало ми знаємо. Лікарі, мов королівські особи, малиби триматися по можливості більше осторонь, щоб їхній престіж не терпів; всі ми краще виглядаємо в півсутінковому світлі. Подивися на власну родину лікаря, яка завжди воліє поради іншого. Я саме тепер потайки лікую жінку одного з найбільш відомих парижських лікарів; не пізніше як сьогодні вона показувала мені його останній припис і запитувала, чи він їй буде корисним.

— Ти завжди маєш довкола себе жінки. Я хотівби подобатися жінкам так, як подобається їм ти; навіть моя стара куховарка закохана в тобі з того часу як ти лікував її опарення.

— Я молюся, щоб вони не любили мене, я бувби радий збути всіх цих невротичних дам тобі. Я знаю, що завдячую їм більшу частану своєї репутації т. з. модного лікаря, але дозволяй мені сказати, що вони спричиняють велику турботу; а часом навіть і небезпеку. Ти висловлюєш бажання, щоб жінки любили тебе, але не кажи їм цього, не надавай їм занадто великого значіння, не дозволяй, щоб вони тобою командували як їм подобається. Жінки, хоч вони самі, здається, не знають про це, більше люблять слухати ніж наказувати. Вони претендують на рівність з нами, але цілком добре знають самі, що рівні не є, — на щастя для них, бо якби вони були нам рівні, то ми любилиб їх значно менше. Я загалом про жінок значно кращої думки ніж про мужчин, але я їм не кажу цього. Вони мають значно більше відваги, вони протистоять хворобі й смерті значно краще, ніж ми, вони мають більше співчуття й менше чваньства. Іхній інстинкт є загалом вірнішим провідником у їхньому житті, ніж нам наша інтелігентність, вони не дуріють так часто як ми. Любов значить для жінки значно більше, ніж для мужчины, значить все. Вона є менше питанням змисловим, ніж мужчина собі звичайно думає.

Жінка може закохатися і в негарнім чоловіці, навіть старім, якщо він розбудить її уяву. Чоловік не може закохатися в жінці, що не пробудить його сексуального інстинкту, який проти намірів природи, переживає в чоловіці його сексуальні можливості. Тому й немає вікової межі для закоханості. Рішеле був непереможним у вісімдесят років, коли вже ледві стояв на ногах, а Гете мав сімдесят, коли стратив розум із-за Ульріки фон Леветцов.

— Кохання само скороминуче як квітка. У чоловіки воно вмирає природньою смертю в подружжі, у жінки часто триває аж до кінця, перетворюючись у чисто матірню ніжність до впашого героя її снів. Жінки не можуть зрозуміти, що чоловік по природі полігаміст. Він може бути насильно скорений нашими недавніми законами суспільної моралі, але його незнищимий інстинкт лише дремає. Він залишається все тою самою істотою, якою створив його Творець, він завжди готовий займатися справами, що не зносять зайвих відкладань.

— Жінки не є менш інтелігентні ніж чоловіки, можливо, що вони загалом і більше інтелігентні. Але їхня інтелігентність є іншого порядку. Не можна оминати того факту, що тягар чоловічого мозку більший ніж жіночого. Анатомічні різниці виступають ще більше, коли порівняти потиличні частини обох мозків; саме існуванню псевдоатрофії цієї частини в жіночому мозку приписує Гусе таке велике психічне значіння. Закон диференціації полів, незмінний закон природи, який охоплює всі без винятку створіння й виявляє тим більшу виразність, чим більше розвинені типи. Скажуть, що все це можна пояснити тим, що ми досі тримали всю культуру як монополію лише для себе, що жінки ніколи не мали для цього сприятливих можливостей. Хіба це радія? Уже в Атонах положення жінок не було нижчим ніж чоловіків, кожна ділянка культури була до їхньої диспозиції. Йонійські й дорійські племена завжди признавали їхню свободу, яка в лакедемонців була аж надмірною. На протязі цілої римської імперії, бігом чотирьох століть високої культури, жінки користалися значною свободою. Досить згадати, що вони цілком вільно розпоряджали власним майном. За середніх віків виховання жінки стояло значно вище ніж чоловіки. Лицарі краще вмівали обходитися з мечем ніж з пером; ченці були вчені, алеж було безліч жіночих монастирів, у яких рівнож зручно було вчитися черницям. Глянь на наш фах, в якім жінки теж не є новичками. Уже в Салернській школі були жінки-професорки; Люї Буржуа, лікарка Марії де Медічі, вдови Генриха IV написала погану книжку про порід, Маргарита ля-Марш була головною повитухою в лікарні Hôtel Dieu р. 1677, пані ля-Шапе й пані ля-Буавен писали про жіночі хвороби численні книжки — всі повні нісенітниць. Бігом XVII й XVIII віку було безліч жінок професорками на славних італійських університетах в Больонії, Павії, Ферарі, Неаполі. Вони ніколи не відзнача-

лися в своїх спеціальностях. Саме тому, що породіля й гінекологія були залишені в руках жінок — ці дві галузі нашої професії залишилися так довго в безнадійному застої. Поступ почався лише тоді, коли вони перейшли до мужських рук. Жінка ще й тепер, коли життя її самої або власної дитини знаходиться в небезпеці, не звернеться до лікаря власного полу.

— Глянь на музику. Всі панії Ренесансу грали на лютні, а пізніше на клявікорді, гарфі, клявесіні. Бігом століть усі дівчата кращих верств суспільства вчилися пильно грати на клявірі, але, оскільки я знаю, першорядного музичного твору не скомпонувала жадна жінка; тимбільше не знав я жінки якаб могла заграти по моему смаку Бетовенове *Adagio Sostenuto*, *opus 106*. Ось старанні молоді дами, які ревно студіювали малярство, але, оскільки я знаю, жадна європейська галерія не містить першорядних образів підписаних жінкою, виключаючи лише Розу Бонор, яка голила підборіддя й вдягалася як мужчина.

— Одним з найбільших поетів давніх віків була жінка. З вінка квітів навколо її чарівного чола лишилося тільки кілька рожевих пелюстків, повних аромату вічної весни. Яка безсмертна радість і безсмертний смуток лунають нам із цих прадавніх пісень сирени з берегів Геяди! Прекрасна Сафо! Чи почую я колибудь знов твій голос? Хто знає, чи не співаєш ти ще й досі в кількох страчених фрагментах антології, схованих під лявою Геркулянуму...

— Не бажаю вже чути нічого більше про твою Сафо, почав бурчати Норстром, — того, що я знаю про неї та її адораторів — для мене більш ніж досить. Не бажаю слухати вже більше й про жінок. Ти випив вина більше ніж тобі корисно, наговорив купу нісенітниць, підемо додому!

Лікарі

Тої доби практикувала в Парижі велика кількість лікарів-чужинців. Між ними панувала велика заздрість, з якої частину відчув і я, та й не було нічого дивного. Наші французькі колеги також нас не дуже любили за монополь на багаті чужинецькі колониї, що були без сумніву кориснішою клієнтелею, ніж їхня власна. В останній час незадоволення виявилось навіть пресовим протестом проти постійного зросту кількості лікарів-чужинців у Парижі, які, мовляв, не мають іноді й правних дипломів з признаних університетів. Внаслідок цього префект поліції видав розпорядження, що всі лікарі-чужинці мусять подати свої дипломи для нострифікації до кінця місяця. Я з своїм дипломом паризького університету був звичайно цілком спокійний, майже забув про все й лише останнього дня зайшов на комісаріят моєї дільниці. Комісар, що трохи знав мене, запитав чи знаю я лікаря Х який живе в тій са-

мій вулиці, що й я. Я відповів, що всі мої відомости про нього є ті, що він мусить мати дуже широку практику, що я часто чув згадки про нього та часто подивляв його елегантний повіз, який чекав біля його дому.

Комісар відповів, що я вже його не довго подивлятиму, бо лікар цей в них на поганому рахунку: не подав свого диплому, бо жадного не має, а є просто знахор й нарешті ще буде сидіти. Кажуть, що він заробляє двіста тисяч франків у рік, більше ніж багатьох з найславніших паризьких величин. Я відповів, що немає причин, чомуб знахор не міг бути добрим лікарем, а диплом для пацієнтів має мало значіння, якщо лікар їм помагає. Кінець цієї історії я почув пару місяців пізніше від самого комісара. Доктор Х. з'явився в найостанній мент, прохаючи приватної розмови з комісарем. Предклавши свій лікарський диплом з добре відомого німецького університету, він благав комісара заховати це в таємниці, бо свою величезну практику він завдячує лише тій обставині, що його всюди уважають знахорем. Я зауважив комісареві, що ця людина буде напевно мільонером, якщо вона розуміється на медицині хоч на половину так добре, як на психології.

Ідучи додому я не заздрив мойому колезі його двіста тисяч франків зарібку, але заздрив, що свої прибутки він має підрахованими. Я завжди дуже бажав знати скільки я заробляю. Що я одержував багато грошей, це було цілком ясно, бо я мав багато засобів, як лише їх на що-будь потребував. Я мав гарне помешкання, чепурний повіз, добру куховарку; з того часу як одійшла панна Агата, я часто кликав до себе приятелів на обід з усім найкращим. Двічі я заїхав на діл, на Капрі; одного разу щоб купити у майстра Вінценца його дім, а вдруге, щоб запропонувати значну суму незнайомому власникові зруйнованої малої каплички Сан-Мікеле — це забрало в мене 10 років заки я перевів цю купівліс. Вже тоді був я великим аматором мистецтва, мої кімнати на Avenue de Villiers були наповнені покладами минулих віків, понад тузін прекрасних старих годинників віддзвонювали кожную годину моїх, часто безсонних, ночей. З якихось невідомих причин ці періоди добробуту часто переривалися хвилинами коли я зовсім не мав грошей. Знала це Розалія, знала консержка, знали купці. Норстром також знав про це, бо я часто боргував гроші у нього. Він говорив, що це можна зясувати якимось дефектом у моїй душевній машинерії, уникнути — лише точним записуванням і регулярним висиланням рахунків пацієнтам, як це роблять інші лікарі. Я відповів, що булоб безнадійно й пробувати робити замітки, що рахунків я не писав ніколи й писати не буду. Наша професія це не торг, а мистецтво, торгуватися з терпінням є понижуючим для мене. Я паленію, коли пацієнт кладе своїх двадцять франків на мій стіл, а коли він пхає їх мені в руку, я відчуваю бажання

вдарити його. Норстром твердив, що це нічого іншого як зарозумілість і чванькуватість з мого боку, що я мусівби загрибати всі гроші, що пливуть до моїх рук, як це роблять мої колеги, навіть якби вони походили від грабаря. Я твердив, що наш фах це священний уряд, тогож самого рівня як і священство, а може ще й вищого, у нім надмірний зарібок мавби бути заборонений законом. Лікарям малаб платити держава й добре платити, подібно як судям в Англії. Ті, що їм не сподобалось таке зарядження, залишилиб цю професію й пішли на біржу або відкрилиб крамницю. Лікарі малиб ходити межі людьми як мудреці у пошанівку й під охороною. Вони малиб право жадати все, що їм забажається від своїх богатих пацієнтів для пацієнтів бідних і для себе, але вони не смілиб писати жадних рахунків і рахувати візити. Яку грошеву вартість має для матернього серця життя її дитини, що ви її спасли? Якою булаб нагорода за те, що жах смерти в перестрашених очах ви відігнали геть вашим ласкавим словом або простим поглядженням вашої руки? Наскільки франків оцінюєте ви секунду смертельного конання, що вирвав від смерти ваш морфівий застрик? Як довго будемо ми дурити хоре людство всіми цими коштовними ліками й панацеями з модерними написами але з коріннями, що сягають аж до середньовічної забобонности? Ми знаємо, що число наших дійсно корисних ліків може бути перераховане на пальцях, а ми одержали їх від ласкавої Матері Природи цілком дурно. Чому я, що рахуюся модним лікарем, розїзджаю в елегантному екіпажі, в той час, як мої колеги з передмістя ходять пішки? Чому держава викидає стократь більше грошей на студіювання науки вбивати ніж на науку лікувати? Чому ми не будуємо більше шпиталів і менше церков? Молитися можете всюди, але на смітнику оперувати не можна. Чому ми будуємо так багато комфортавих будинків для професійних убивників і злодіїв і так мало для безпритульної голоти передмістя? Чом не сказати злочинцям, щоб живилися самі? Не існує ані жінка, ані мужчина, якіб не могли, в той час як сидять у вязниці, заробити собі на щоденний хліб, якщо їм дати на вибір: їсти або не їсти. Ми стало чуємо, що переважаюча більшість вязничного населення складається з божевільних, недорозвинених, більш або менш невідповідних індівідів. Це хиба. Рівень їхньої інтелігенції є, як правило, не нижчий але вищий. Усі, що зробили злочин уперше, малиб бути присуджені вязницею на короткий термін, але з дуже суворою дієтою, комбінованою з тяжкою й постійною фізичною карою. Вони малиб звільнити місця для батьків покинутих і нешлюбних дітей, для сутенерів, яких є багато серед нас. Жорстокість до безборонної тварини є в Божих очах більшим гріхом, ніж розбишацтво, але карається лише незначною покутою. Всі ми знаємо, що надмірне накопичування майна є здебільша замаскованим окраданням бідних. Я ніколи не бачив міліонера в вязниці. Спосіб за-

робляти гроші майже з нічого є спеціальним талантом дуже сумнівної вартости. Власників цієї властивости можна було лише тоді толерувати в їхній діяльності, якби вони зобов'язалися роздати, мов бджоли, більшу частину свого золотого покладу тим, які не мають меду навіть помастити свого щоденного хліба.

Щож торкається решти в'язничних мешканців, запеклих злочинців, холодних вбивників і под., то замість того, щоб вони кінчали своє життя у відносному комфорті, що вимагає значно більших видатків ніж стає ліжко в шпиталі, — то їхби треба було присудити до безболісної смерти; не за кару, а для охорони решти. Англія має рацію як і завжди. Кожний з цих злочинців не мавби права нарікати на суворе поступовання суспільства. Вониб одержали за свої злочини найбільший привілей, що може бути дарований живій людині — привілей, який звичайно відмовляється подібним істотам за їхні вчинки — швидко смерть.

Норстром умовляв мене покинути реформу суспільства — він гадав, що це мені не пасує — й залишитися при медицині. Досі я не мав, мовляв, права нарікати на вислід. Він у кожному разі серйозно сумнівається в гладкому успіху моєї теорії, згідно з якою ми малиб ходити серед людей як мудреці, обмінюючи свою працю за необхідні потреби. Він залишався при своїй переконанні, що старий спосіб писати рахунки безпечніший. Я ж казав, що в цім не так уже й певен. Хоч було правдою, що деякі з моїх пацієнтів по кількох невідповіджених листах, у яких вони запитували мене про рахунки, одійшли не заплативши мені нічого — цього ніколи не сталося з англійцями — однак інші прислали мені часом суму значно більшу від тої, якуб я бажав від них, колиб післяв їм рахунок. Хоч більшість моїх пацієнтів воліла скорше розлучитися з своїми грішми, ніж з своїм майном, — я всеж у кількох випадках з успіхом застосував свою теорію. Одним з найбільш шанованих предметів мого майна є старий льоденовий плащ, який я взяв від міс С. у день її відїзду до Америки. Коли вона їздила зі мною в мойому повозі, щоб мати можливість відплатити мені як належить за всю мою ласкавість, — я звернув увагу на її старий льоденовий плащ. Це була річ, якої я хотів. Я прикрив ним коліна, й заявив, що бажая його мати. Вона відповіла, що купила його перед десятима роками в Зальцбурзі й дуже звикла до нього. Я зауважив, що й я також. Вона запропонувала разже їхати до магазину Old England, де вона буде щаслива презентувати мені найдорожчий шкодький плащ. Я відповів, що не бажая жадного шкодького плаща. Мушу зауважити, що міс С. була дуже злісна дама, яка завдавала мені турбот богато років. Вона так роззлостилася, що вискочила з екіпажу навіть не попрощавшись й відїхала до Америки на другий день. Більше я її ніколи не бачив.

Згадую теж на випадок з леді Мод В., яка відвідала

мене на Avenue de Villiers перед відїздом до Лондону. Вона почала казати, що тричі безуспішно писала мені відносно рахунку, що я поставив їй в дуже немиле становище, що вона не знає що їй робити. Вона аж пересажувала в вихвалюванні моєї зручності й доброти; грїшми, мовляв, не можна було навіть висловити всю її вдячність, бо весь її масток не міг би винагородити мене за спасіння її життя. Я слухав з великою приємністю всі ці похвали від такої гарної молодї дами. Коли вона говорила, я був захоплений її новим, темночервоним шовковим убранням, яке подобалось їй самій, судячи з випадкових поглядів, що вона кидала крадькома до венеційського дзеркала над ватраном. Дивлючись уважно на її струнку високу постать, я сказав, що хотївби мати її сукню й що є це якраз те, чого я бажаю. Вона порснула веселим смїхом, який перейшов у величезне здивування, коли я зауважив, що за сукнею я пришлю Розалїю в сім годин до її готелю. Вона зірвалася на ноги, збїдла від злості й відповіла, що ніколи не чула нічого подібного. Я сказав, що це дуже можливо. Вона сказала, що не має нічого, чогоб не дала мені. Зі своїх власних міркувань я вибрав сукню. Вона почала плакати й вибїгла з кімнати. Через тиждень я зустрїв у шведській легації дружину англїйського посла. Ця мила дама казала мені, що вона не забула про англїйську виховательку сухїтницю, яку я рекомендував їй, і навіть післала їй запрошення на garden-party для англїйської кольонїї.

— Вона справді виглядає гарно — сказала мені панї послова, — але зовсім не є така бїдна як ви казали; я певна, що свою сукню вона мала від Ворта.

Мопасан

Я рїдко коли не був присутнім на славних Шаркових *Leçons du Mardi* в Сальпетрерї, які тоді були присвячені головню гістерїї й гіпнотизмові. Велитенський амфітеатр був виповнений по береги різноманїтною публікою з цілого Парижу, письменниками, журналістами, славними акторами й акторками, модними демїмонденами; всі, повні хоробливої цікавості, хотїли бути свїдками подражнюючих гіпнотичних досвідів, майже забутих від часів Месмера й Брейда. На одній з цих лекцій довелося мені познайомитися з Гю де Мопасаном, відомим тоді вже своїми *Boule de Suif* та незабутньою *Maison Tellier*. Ми до безконечности балакали з ним про гіпнотизм і всі роди душевних хорїб; він ніколи не був утомлений розпитуванням мене про найменше, що я знав про цей предмет. Він бажав знати всі подробиці про божевілля, саме тоді збирав матеріал для своєї жахливої книги „*Le Hoola*“, — точний образ його власної трагічної майбутности. Він навіть одного разу супроводив мене на відвідинах клініки професора Бернгайма в Нансі, яка відкрила мені очі на хиби сальпетрерської школи у від-

ношенні до гіпнотизму. Був я теж кілька день гостем на його яхті. Я добре памятаю як ми сиділи цілу ніч, розмовляючи про смерть, у маленькому сальоні його яхти „Bel Ami“, яка гойдалася на якорі біля Антібського порту. Він боявся смерті. Він казав, що гадки про смерть рідко залишають його мозок. Він хотів знати все про різні отрути, про силу їхнього ділання й порівнюючу безболісність. Він був просто настирливий, розпитуючи мене про смерть у морі. Я висловив йому своє переконання, що без охоронного пояса смерть у морі порівнюючи легка, але з поясом — мабуть найстрашніша смерть. Я здається бачу тепер як його сумні очі придивляються до охоронного пояса над дверима кабіни, й чую як він каже, що завтра рано викине його за борт. Я запитав його чи не збірається він кинути нас на дно моря підчас нашої поїздки на Корсику. Він мовчав хвилину.

— Ні, — відповів нарешті — я думаю, що більш усього бажавби померти в обіймах жінки. — Я зауважив йому, що, судячи по тому, як він живе, він має багато шансів досягнути сповнення свого бажання. Коли я говорив, пробудилася Івона, попрохала зпінену ще шкянку шампану й заснула знов з головою на Мопасанових колінах. Вона була балетною танцюристкою, ледві вісімнадцятилітня, вихована нечистими обіймами старих розпустників за кулісами Grand Opera; тепер без затримки падала в безодню цілковитої загибелі на Bel Ami в обіймах свого жакливого коханця. Я знав, що жадний охоронний пояс не спасе її, я знав що вона й не прийнялаб його, якби я навіть і запропонував. Я знав, що вона віддала своє серце, так само як і своє тіло, цьому ненажерливому самцеві, який не потребував нічого іншого як тільки її тіла. Я знав яка буде її доля, бо це було не перше дівча, яке я бачив у дрімоті на його колінах. Оскільки він був відповідальний за всі свої вчинки — це інше питання. Жах, що переслідував його неспокійний мозок у день і в ночі, вже відбивався в його очах, і тому я вже тоді вважав його страченою людиною. Я знав, що тонка отрута його власної Voule de Suif почала вже свою руйнуючу працю в його блискучому мозку. Чи знав він це сам? Я часто думав, що знав. Рукопис його праці „Sur l'eau“ лежав на столі між нами, він саме читав мені кілька розділів, я думав, що це найкраща річ, яку він написав. Він ще творив з горячковим поспіхом один майстерний твір за другим, підганяючи свій зворушений мозок шампаном, етером, всілякими іншими засобами. Жінки за жінками безконечною чергою прискорювали це руйнування, жінки, що рекрутувалися з усіх кварталів від сенжерменського до бульварів, акторки, танцюристки з балету, продавчиці, швалі, звичайні повії — „le taureau triste“ звали його приятелі. Він був надзвичайно гордий своїми успіхами, завжди налякав на якусь таємну даму з вищих кол суспільства, яку приводив на його помешкання в Rue Clausel його вірний Франсуа — перші ознаки наближення манії великості. Він часто поспішав

пішки на Avenue de Villiers, сідав у кутку кімнати, дивлячись мовчки на мене хорою нерухомістю своїх очей, яку я так добре знав. Часто він стояв по кілька хвилин, пильно дивляючись в зеркало над ватраном, ніби розглядав в нім чужу людину. Якось він оповів мені, що коли одного разу він сидів у себе за столом, пильно працюючи над своєю новою новелею, — він був дуже здивований, побачивши як до кімнати ввійшла чужа людина, не дивляючись на пильне вартування слуги. Чужинець сів напроти нього біля стола й почав диктувати йому, що має писати. Він уже хотів задзвонити по Франсуа, щоб вивів чужинця геть, але побачив, що то був він сам.

Кілька день пізніше стояв я біля нього за кулісами великої Опери, дивлючись як Mademoiselle Ivonne танцювала падекатр, крадькома посміхаючись до свого коханця, що впрот ковтав її палаючими очима. Після вистави ми вечеряли в елегантному малому помешканні, яке Мопасан для неї влаштував. Вона змила барву зі свого обличчя, й я був здивований, коли побачив якою блідою й стомленою вона стала, відтоді, як я вперше бачив її на яхті. Вона оповідала мені, що завжди нюхає етер як танцює, що ніщо так не підбадьорює як етер, що всі її товаришки роблять це саме, й навіть сам пан директор балетної трупи, — я дійсно бачив, він помер від цього по кількох роках у своїй вілі на Капрі. Мопасан нарікав, що Івона все худіє, що вона будить його в ночі своїм кашлем. По його бажанню я вислухав її на слідуючий день; у неї були поважно зачеплені вершки легенів. Я сказав Мопасанові, що вона потребує цілковитого спокою, і порадив йому післати її на цілу зиму до Ментони. Мопасан відповів, що охоче зробить все потрібне для неї, а крім того він не любить худих жінок. Вона рішуче відмовилася відїхати, заявивши, що краще помре, ніж залишить його. Вона завдавала мені багато турбот цілу зиму й посилала багато пацієнтів. Одна за одною приходили її колежанки на Avenue de Villiers, щоб потайки порадитися зі мною, бо їх за пів ціни лікувавби сталий лікар Опери. Балетні куліси були для мене новим світом, несвобідним від небезпек для недосвідчених дослідників; нажаль-бо не лише на вівтар богині Терпсихори кадали ці молоді вестальки китиці своїх молодощів. На щастя для мене їхня Терпсихора була вигнана з мого Олімпу з останніми тонами забутої Глюккової „Пісні“ й Моцартового „Менуету“, бо сучасні танці були в моїх очах звичайною чистою акробатикою. Не так думали інші закулісні глядачі. Я ніколи не переставав дивуватися тій легкості, з якою ці старі Дон-Жуани губили свою рівновагу, розглядаючи пів нагих дівчат, що не тратили її навіть стоячи на кінчиках пальців.

Івона дістала перший вилив крові й почала справді хвилюватися. Мопасан, як усі письменники, що пишуть про хвори й смерть, боявся бачити їх зблизька. Івона випила кілька тузнів пляшок рибячого товщу, щоб потовстіти, бо знала, що її

коханцеві не подобаються худі жінки. Все було зайве, нічого не залишилося з її юности крім чудових очей, що блищали від горячки й етеру. Мопасанова калитка залишилася відкритою для неї, але його обійми стискали вже тіло одної з Івониних товаришок. І вона хлюпнула пляшку вітриолою в обличчя своїй суперниці, але на щастя майже не зачепила її. Вона викрутилася лише двома місяцями в'язниці, завдяки міцним Мопасановим зв'язкам і моему посвідченню, що їй залишилося жити лише пару місяців. Вийшовши з в'язниці вона відмовилася вернути до свого помешкання, не зважаючи на Мопасанові припрошування. Вона зникла у великій байдужності велитеського міста, як ранена тварина що ховається перед смертю. Я випадково знайшов її за місяць на постелі в Сен-Лязар — останній стадії хресного шляху всіх страчених паризьких жінок. Я сказав їй, що дам знати Мопасанові, який, я певен, прийде її відвідати. Я пішов на Мопасанове помешкання того ж таки вечора, часу вже не можна було гаяти, бо було очевидно, що вона проживе лише кілька днів. Вірний Франсуа знаходився на своєму місці як цербер, охороняючи свого пана від настирливих відвідувачів. Я безуспішно просив його впустити мене, бо наказ був суворий: не пускати відвідувачів за жадну ціну — звичайна історія з вельможною дамою. Все що я міг зробити — це написати про Івону записку, яку Франсуа обіцяв негайно передати. Чи дістав її його пан чи ні — я ніколи не довідався, бо Франсуа був завжди готов оберігати свого коханого пана від зайвих турбот з жінками. Коли я на другий день прийшов до шпиталю, Івона вже померла. Сестра оповідала мені, що вона чекала цілий ранок, підбарвлюючи лиця й зачісуючи коси; вона навіть позичила у старої повії з сусідньої постелі її червону шовкову хустину, рештки минулої слави, щоб прикрити свої схудлі плечі. Вона казала сестрі, що чекає свого Monsieur, вона чекала його з нетерплячкою цілий день, але він не прийшов ніколи. Ранком знайшли її в постелі мертвою: вона проковтнула до останньої краплі всю пляшечку хльоралю.

Через два місяці я бачив Гю де Мопасана в садку Білого Дому в Пасі, відомий захист для божевільних. Він проходжувався під руку зі своїм вірним Франсуа, кидаючи до клюмбів квітів камінчики рухами „Сіяча“ Міле. — Дивись, дивись, — казав він — з них виростуть весною Мопасенята, якщо тільки падатиме дощ.

(З англійської переклав Л. Мосендз.)